

Agnieszka Araucz-Boruc

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Humanistyczny

Bezpieczeństwo i pokój we współczesnej myśli humanistycznej

Podążając za rozwojem bezpieczeństwa na przestrzeni wieków, zauważyć można wyraźną tendencję do stopniowego poszerzania zakresu pojęciowego oraz zwiększania się form i poziomów bezpieczeństwa – od bezpieczeństwa jednostkowego, poprzez rodowe, plemienne, narodowe, do współczesnych systemów bezpieczeństwa międzynarodowego. Kierunek tej ewolucji wskazuje jednoznacznie na zmierzanie do ukształtowania się systemu bezpieczeństwa globalnego. W miarę uświadamiania sobie, że współczesny świat generuje coraz więcej zagrożeń bezpieczeństwa jednostek ludzkich i poszczególnych grup społecznych, a co za tym idzie zachwianie stanu pokoju, dochodzimy do wniosku, że niezbędne jest ich systematyczne i odpowiednio zorganizowane przygotowanie do racjonalnych zachowań w sytuacjach ryzyka.

Współczesne definicje leksykalne niejednokrotnie określają bezpieczeństwo jako stan pewności, spokoju, zabezpieczenia¹ oraz jego poczucia i wskazują, że oznacza ono brak zagrożenia oraz ochronę przed niebezpieczeństwem². Współczesne pojęcie bezpieczeństwa nie znajduje prostego wyjaśnienia, jawi się wręcz jako wieloznaczne i złożone. Towarzyszy mu wiele pytań, jak na przykład: *Czym jest bezpieczeństwo? Co to znaczy być bezpiecznym?* Istotnym wydaje się więc ścisłe łączenie pojęcia bezpieczeństwa z terminem zagrożenia, co skłania do definiowania bezpieczeństwa w ujęciu negatywnym, które z powodzeniem można sprowadzić do lapidarnego stwierdzenia: gdy nie ma zagrożeń – jest bezpiecznie.

Zdaniem J. Stefanowicza bezpieczeństwo stanowi absolutny miernik szans przetrwania i rozwoju danego państwa, oceniać je należy relatywnie, to jest w stosunku do potęgi, zamiarów i możliwości innych państw lub ugrupowań, niekoniernie nie ościennych³. Trafniejsza jednak wydaje się definicja profesora Jerzego Kunikowskiego, który bezpieczeństwo postrzega jako pojęcie odzwierciedlające

¹ R. Zięba, *Kategorie bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997, s. 3.

² S. Zalewski, *Bezpieczeństwo jako aspekt edukacji obronnej*, [w:] *Przygotowanie obronne społeczeństwa*, red. J. Kunikowski, Warszawa 2001, s. 152.

³ Szerzej: J. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa 1984, s. 18.

brak zagrożeń i jego poczucie, zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zewnętrznymi zagrożeniami, współczesny miernik szans istnienia, przetrwania i rozwoju państwa, społeczeństwa oraz jego obywateli⁴.

Wielu współczesnych pracowników nauki⁵ traktuje bezpieczeństwo jako niezbędny element życia społecznego i łączy je z bezpieczeństwem osobistym i publicznym. Z ochroną państwa i obywateli przed zjawiskami groźnymi dla ładu społecznego i prawnego, co ma bezpośredni wpływ na ochronę państwa i jego obywateli. Ponadto ład i porządek publiczny wpływa bezpośrednio na rozwój cywilizacyjny człowieka, kształtowanie warunków jego życia.

Podjmując temat bezpieczeństwa i pokoju nie można zapominać o dwóch wymiarach bezpieczeństwa: personalnym i interpersonalnym. Bezpieczeństwo personalne widziane jest przez pryzmat pojedynczego człowieka, w tym przypadku bezpieczeństwo jest potrzebą jednostki ludzkiej. Drugi wymiar bezpieczeństwa dotyczy zatem państwa oraz jego służebnej roli wobec obywateli – określany jest mianem interesu narodowego.

Postrzeżenie ludzkich potrzeb poprzez układ hierarchiczny scharakteryzować można na podstawie poglądów A.H. Masłowa, które prowadzą do stwierdzenia, że zaspokojenie potrzeb jest warunkiem zdrowia i rozwoju oraz można je usystematyzować w hierarchiczną strukturę obejmującą potrzeby niższego i wyższego rzędu. Do potrzeb niższego rzędu, tj. wynikających z niedostatku, zalicza się potrzeby fizjologiczne i bezpieczeństwa. Potrzeby wyższego rzędu (rozwoju), to potrzeby przynależności i miłości, uznania i szacunku, samorealizacji i potrzeby wiedzy. Należy pamiętać, iż wymienione wyżej potrzeby pozostają ze sobą w ścisłych zależnościach. Zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu niemożliwe jest bez uprzedniego zaspokojenie potrzeb niższego rzędu. W powyższym rozumieniu potrzeba bezpieczeństwa uplasowana jest w hierarchii niższego rzędu, jej zaspokojenie jest warunkiem działania podejmowanego przez człowieka, choć nie można powiedzieć, że jest ona bezpośrednio czynnikiem sprawczym działania. Jej niezaspokojenie wywołuje zaburzenia równowagi. Jest w tym rozumieniu warunkiem zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu⁶. Ponadto można powiedzieć, że człowiek aktywnie działający w świecie przyrody chce być bezpieczny, choć podlega jej prawom, które mu tego nie gwarantują. Bytowanie człowieka wymaga jego aktywności, ukierunkowanej na zaspokojenie szeregu potrzeb o różnej złożoności i charakterze. Bezpieczeństwo może być zatem charakteryzowane jako wartość konieczna do życia i rozwoju człowieka. Jest dobrem pozwalającym na rozwinięcie aktywności, ukierunkowanej na samorealizację⁷.

Biorąc to pod uwagę, można postrzegać bezpieczeństwo zarówno w kategorii potrzeby podstawowej, której niezaspokojenie uniemożliwia bytowanie człowieka,

⁴ J. Kunikowski red., *Przygotowanie obronne społeczeństwa*, Warszawa 2001, s. 301.

⁵ Np. R. Jakubczak red., *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Warszawa 2003; M. Cieślarczyk, *Elementy socjologii bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2004; R. Rosa, *Filozofia i edukacja do bezpieczeństwa*, Siedlce 1998; R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1989.

⁶ Zob. J. Kunikowski red., *Przygotowanie obronne społeczeństwa...*, s. 153.

⁷ Tamże, s. 154.

jak też w kategorii samodzielnej wartości – celu, którego osiągnięcie jest możliwe przez aktywne działanie jednostki, zmierzające do eliminacji bądź osłabienia zagrożeń lub świadome osiągnięcie tego celu⁸.

Z pewnością funkcjonowanie człowieka w świecie opisywać należy w kategoriach społecznych. Podejście takie sprawia, że bezpieczeństwo człowieka można postrzegać jako bezpieczeństwo istoty społecznej, co wymaga odniesienia bezpieczeństwa do sfery stosunków społecznych. Wyrażają one relacje między jednostkami, grupami społecznymi, społeczeństwami i są kształtowane nie tylko w warunkach współpracy czy współdziałania, ale również rywalizacji, sporu, konfliktu. Poziom społeczno-bezpieczeństwa jest wartością subiektywną, a więc pozostającą ze świadomością własnego miejsca, roli i możliwości jednostek i grup społecznych.

Według klasycznej definicji bezpieczeństwa, upowszechnionej w naukach o polityce, państwo obejmuje terytorium wraz z zamieszkałą na nim ludnością i tym terytorium. Należy podkreślić, że: wszystkie wymienione czynniki podlegają historycznym przemianom, zarówno w aspekcie jego władzy, która ewoluuje od monarchii, poprzez arystokrację – oligarchię do demokracji. Również terytorium zmienia się często w wyniku wojen i układów. Podobnie zmianom tym podlega społeczeństwo, które może przechodzić od jednego państwa do drugiego w wyniku dobrowolnych lub narzuconych układów [...] Wszystkie czynniki sprawcze ostatecznie są podporządkowane celowi państwa, jakim jest dobro jego obywateli i bezpieczeństwo ich życiowych działań⁹.

Terminem, często przywoływanym w odniesieniu do charakterystyki roli państwa w aspekcie zapewnienia jego bezpieczeństwa, jest pojęcie interesu narodowego. Podkreśla się przy tym, że: bez względu na epokę i ustrój zachowaniem państwa na arenie międzynarodowej rządzą dwa motywy pierwotne, które odzwierciedlają fundamentalne interesy narodowe. Pierwszym jest wola przetrwania, a więc zachowanie własnej egzystencji – w różnym zresztą stopniu – tożsamości, co w odniesieniu do narodu ukształtowanego w państwo, oznacza zabezpieczenie suwerenności i integralności terytorialnej, a współcześnie także coraz częściej ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego oraz w pewnym przynajmniej zakresie wartości cywilizacyjnych¹⁰.

Innym podejściem, obecnym w prezentacjach polityki bezpieczeństwa współczesnych państw, jest postrzeganie bezpieczeństwa państwa przez pryzmat racji stanu. Istotą tej kategorii wyróżniającej pojęcia nadrzędności interesu ogólnego państwa jako całości względem interesów szczególnych, jest takie zespolenie i zharmonizowanie interesów grupowych, aby ich rozbieżność nie osłabiła państwa i nie rozbijała jego jedności¹¹.

⁸ Tamże, s. 155.

⁹ Za: M.A. Krąpiec, *Rozumny ład dobra organizującego cywilizację, czyli bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo. Refleksje filozofa*, [w:] *Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo, Materiały z konferencji naukowej*, Lublin 1998, s. 72–73.

¹⁰ M. Dobroczyński, J. Stefanowicz, *Polityka zagraniczna*, Warszawa 1984, s. 15–16.

¹¹ Szerzej: F. Znaniecki, *Kult państwa*, [w:] *Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków – Antologia*, Warszawa 1986, s. 300.

Temat bezpieczeństwa jest tak rozległy, że nie sposób w kilku czy nawet kilkunastu zdaniach w pełni wyczerpać jego zakres. Warto jednak przytoczyć podstawowe rodzaje bezpieczeństwa i ich ogólną charakterystykę. Literatura przedmiotu dokonuje następującego podziału:

- **bezpieczeństwo europejskie** – termin określający układ stosunków gwarantujących pokojową egzystencję i współpracę państw europejskich, również postulowany regionalny system bezpieczeństwa zbiorowego w Europie; bywa też używany dla określenia procesu zaspokajania wspólnych potrzeb w zakresie bezpieczeństwa narodów Europy;
- **bezpieczeństwo międzynarodowe** – termin oznaczający taki układ stosunków międzynarodowych, który zapewnia bezpieczeństwo państw danego systemu międzynarodowego;
- **bezpieczeństwo narodowe** – termin oznaczający poczucie pewności państwa w środowisku międzynarodowym, brak jego zagrożenia oraz ochronę przed zagrożeniami; w sensie ogólnospołecznym bezpieczeństwo obejmuje zaspokojenie potrzeb: istnienia, pewności przetrwania, stabilności i zadowolenia; bezpieczeństwo, będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych; jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia;
- **bezpieczeństwo regionalne** – to bezpieczeństwo zbiorowe obejmujące określony region; kształtowanie regionalnych systemów bezpieczeństwa opiera się na uznaniu wspólnoty potrzeb i interesów państw danego regionu;
- **bezpieczeństwo zbiorowe** – termin oznaczający koncepcję i praktykę tworzenia najpełniejszego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego oraz istniejącą praktykę jej realizacji, koncepcja bezpieczeństwa zbiorowego zakłada istnienie wspólnego celu – bezpieczeństwa wszystkich państw i formułuje program jego osiągnięcia¹²;
- **bezpieczeństwo ciągłe** (państwowe, narodowe) – bez względu na epokę i ustrój dążeniem państwa i narodu jest wola przetrwania, zachowania własnej egzystencji i tożsamości, a więc suwerenności i integralności terytorialnej, szansa ich utrzymania stanowi o poczuciu bezpieczeństwa danego państwa i jego społeczeństwa¹³.

Bezpieczeństwo będące miernikiem szans istnienia, przetrwania i rozwoju jest podstawową wartością każdego podmiotu. Powyższe stwierdzenie jest oczywiste, problem jednak pojawia się z chwilą wskazania „drogi”, sposobu jakiego należy użyć aby osiągnąć satysfakcjonujący nas stan.

Z uwagi na wieloznaczność pojęcie bezpieczeństwa (wśród wielu odniesień i klasyfikacji najczęściej postrzega się bezpieczeństwo w ujęciu pozytywnym lub negatywnym, zawsze jednak w relacji do niebezpieczeństwa – zagrożenia), najogólniej należy stwierdzić, iż celem każdego podmiotu działającego na rzecz bezpieczeństwa własnego jest ochrona przed zagrożeniami. Współczesne definicje leksykalne często określają bezpieczeństwo jako stan pewności, spokoju, zabezpieczenia

¹² *Leksykon pokoju*, Warszawa 1987, s. 27–31.

¹³ J. Stefanowicz, *Polityka zagraniczna...*, s. 9.

oraz jego poczucia i wskazują, że oznacza ono brak zagrożenia oraz ochronę przed zagrożeniami.

Zaprezentowane podejście do problemu bezpieczeństwa nie wyczerpuje jego złożoności. Pojmowanie bezpieczeństwa ma charakter interdyscyplinarny i wieloaspektowy. Bezpieczeństwo jako wolność od zagrożeń musi odnosić się zarówno do człowieka, jak i grupy społecznej, narodu, państwa. Bezpieczeństwo odnoszące się do pojedynczego człowieka to podstawowa potrzeba, odczucie. W relacji do grupy społecznej lub państwa to ponadto stan, proces, cel polityczny. Różne są wymiary bezpieczeństwa, wspólne natomiast postrzeżenie w relacji do niebezpieczeństw¹⁴.

Współcześnie obserwujemy ogromne zróżnicowanie zagrożeń życia ludzkiego, co w konsekwencji powoduje konieczność redefinicji terminów bezpieczeństwa narodowego, międzynarodowego w każdej płaszczyźnie, zarówno podmiotowej, przedmiotowej, jak i procesualnej. Niewątpliwie na sposób postrzegania i badania bezpieczeństwa ma wpływ redefinicja samych zagrożeń i przesunięcie środka ciężkości w sposobie ich postrzegania, z militarnych na niemilitarne. W oparciu o poglądy teoretyków zajmujących się niniejszą tematyką na całość bezpieczeństwa narodowego, stanowiącego punkt odniesienia do innych wymiarów bezpieczeństwa, składają się następujące wartości: przetrwanie państwowe i etniczne, integralność terytorialna i poziom życia. W ogólnym ujęciu, podstawowymi komponentami bezpieczeństwa są: gwarancja przetrwania a także możliwość rozwoju. Bezpieczeństwo, tak jak już zostało wspomniane, ograniczające się tylko do pierwszego komponentu ma charakter negatywny. Pozytywne postrzeżenie ma miejsce w momencie zaistnienia stanu dającego możliwości swobodnego rozwoju danego podmiotu.

Bezpieczeństwo możemy również postrzegać jako subiektywne poczucie bezpieczeństwa, jak też zawierające elementy wymierne (obiektywne). Współczesny świat, cechujący się złożonością bliższej i dalszej rzeczywistości, jest dostarczyicielem wzrastającej liczby negatywnych czynników i zjawisk oddziaływujących na podmioty. Nie są to tylko zagrożenia militarne, lecz także coraz częściej te mające charakter niemilitarny. W tej różnorodności rzeczonych zagrożeń dostrzegamy między innymi: klęski żywiołowe, zagrożenia nadzwyczajne, zagrożenia cywilizacyjne i zagrożenia ekologiczne¹⁵, a także terrorystyczne.

Odzwierciedleniem takiego postrzegania problemu jest odniesienie się do współczesnych ujęć leksykalnych, gdzie bezpieczeństwo narodowe jest stanem uzyskanym w wyniku zorganizowanej obrony i ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi a obrona narodowa jako działalność mająca na celu odpowiednie przygotowanie i wykorzystanie sił i środków będących do dyspozycji państwa dla przeciwdziałania wszelkiego rodzaju zagrożeniom zewnętrznym i wewnętrznym godzącym w interes narodowy¹⁶.

¹⁴ Szerzej: J. Świniarski, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego – próbą kompleksowego ujęcia wyzwań współczesności*, Materiały z konferencji naukowej AON, Warszawa 1993.

¹⁵ J. Kunikowski, *Pozamilitarne uwarunkowania obronne*, [w:] *Przygotowanie obronne społeczeństwa*, red. J. Kunikowski, Warszawa 2001, s. 106–109.

¹⁶ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, pod red. B. Balcerowicza, Warszawa 2001, s. 10, 46.

Rozważania na temat bezpieczeństwa narodowego warto poprzedzić ogólniejszą refleksją J. Stańczyka¹⁷, z badań którego wynika, że wielu autorów uważa, iż bezpieczeństwa narodowego w żadnym razie nie należy przeciwstawiać bezpieczeństwu międzynarodowemu, to znaczy strukturom i mechanizmom umożliwiającym zagwarantowanie i praktyczne zapewnienie względnego bezpieczeństwa wszystkim państwom, bowiem poparcie bezpieczeństwa międzynarodowego może stanowić pogłębienie bezpieczeństwa narodowego¹⁸. Państwa pozbawione strachu są bowiem bardziej stabilne i pokojowe wobec państw obawiających się o utrzymanie swego miejsca w społeczności międzynarodowej.

Bezpieczeństwo oznacza poczucie pewności państwa w środowisku międzynarodowym, brak jego zagrożenia oraz ochronę przed zagrożeniem. Nie rozwijając już wcześniej wyrażonej wątpliwości, czy sformułowania „pewność” nie należałoby zastąpić pojęciem „wysokie prawdopodobieństwo” warto również zastanowić się, czy jednym z czynników osłabiania bezpieczeństwa (obniżania jego poziomu) nie może być właśnie pewność bezpieczeństwa i chęć zapewnienia pokoju, które stanowi podstawę aktywnej, harmonijnej współpracy gospodarczej, naukowej, kulturalnej państw i narodów?¹⁹

W słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego pojęcie bezpieczeństwa narodowego określane jest ono jako stan uzyskany w wyniku zorganizowanej obrony i ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi, określane stosunkiem potencjału obronnego do skali zagrożeń²⁰. Inny słownik bezpieczeństwa narodowe traktuje podobnie, jako stan społeczeństwa określony stosunkiem wielkości potencjału obronnego, jakim ono dysponuje, do skali zagrożeń²¹. Nie ulega wątpliwości, że takie podejście ma określoną wartość operacyjną, podobnie jak to, w którym mówi się, że bezpieczeństwo narodowe to stan równowagi między zagrożeniem wywołanym możliwością zaistnienia konfliktu a potencjałem obronnym albo też „[...] stan, w którym nie występują żadne zagrożenia lub są one neutralizowane przez potencjał obronny”²².

W literaturze przedmiotu funkcjonuje również pogląd, że bezpieczeństwo narodowe jest nie tylko ochroną narodu i terytorium przed fizyczną napaścią, lecz również ochroną (za pomocą różnych środków) żywotnych interesów ekonomicznych i politycznych, których utrata zagrożiłaby żywotności i podstawowym wartościom państwa²³. Wskazuje to, że bezpieczeństwo narodowe traktowane jest jako szczególnej wagi interes²⁴, co umożliwiłoby zamienne traktowanie bezpieczeństwa państwa

¹⁷ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 37–38.

¹⁸ Szerzej: S. Bieleń, *Modele bezpieczeństwa narodowego w nauce brytyjskiej*, Warszawa 1983, s. 110.

¹⁹ Por. M. Cieślarczyk, *Elementy socjologii bezpieczeństwa*, Warszawa 2004, s. 147.

²⁰ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, „Studia i Materiały” nr 40, Warszawa 1996, s. 14.

²¹ *Słownik podstawowych terminów dotyczących bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 1994.

²² W. Stankiewicz, *Bezpieczeństwo narodowe a walki niebrojne*, Warszawa 1991, s. 73.

²³ M. Cieślarczyk, *Elementy socjologii bezpieczeństwa...*, s. 148.

²⁴ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa...*, s. 22.

z bezpieczeństwem narodowym²⁵. Dlatego też współczesna treść pojęcia bezpieczeństwo państwa obejmuje zarówno kwestie polityczne i militarne, jak i aspekty gospodarcze, ekologiczne, społeczne i etniczne. W każdej z tych dziedzin polska polityka bezpieczeństwa jest zgodna z prawem międzynarodowym, a w szczególności z prawem Organizacji Narodów Zjednoczonych, z postanowieniami i decyzjami Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz dwustronnymi i wielostronnymi umowami, których Polska jest stroną²⁶.

Odnosząc się do ogólnych definicji bezpieczeństwa²⁷, bezpieczeństwem społecznym, w kontekście rozważań o bezpieczeństwie narodowym można określić, stan społeczeństwa zapewniający nie tylko trwanie oraz przetrwanie narodu lecz również jego rozwój. Ten stan wynikałby z oddziaływań państwa (zostało ono powołane do zapewnienia bezpieczeństwa narodu i jego funkcjonowania oraz rozwoju w warunkach pokoju) przejawiających się przede wszystkim w określonej polityce społecznej urzeczywistnianej przez administrację. Warunkowany jest również spontanicznie zachodzącymi procesami społecznymi, nie będącymi w zasięgu możliwości oddziaływań administracyjnych lub nawet będących niezamierzonym efektem działań struktur władzy państwowej. Procesy te wynikają zarazem z natury życia społecznego, jak również są wynikiem jej nieuwzględniania w kreowaniu przeobrażeń społecznych w państwie.

Wychodząc z założenia, że życie społeczne nie jest chaosem lecz określają je prawa natury zachodzących w nim zjawisk, można dążyć do dokładniejszego sprecyzowania owej kondycji społeczeństwa zapewniającej trwanie, przetrwanie oraz rozwój narodu i wskazać, iż bezpieczeństwo społeczne: to taki stan życia społecznego w państwie, w którym stosunek człowieka do społeczeństwa oparty jest na zasadach wynikających z istoty i natury osoby ludzkiej oraz społeczeństwa²⁸. Bezpieczeństwo społeczne determinowane jest zatem zarówno naturą rzeczy jak również prawem natury²⁹.

Niewątpliwie najważniejszą wartością dla każdego państwa jest bezpieczeństwo, a co za tym idzie także suwerenność, niezależność i integralność terytorialna oraz pokój. Zachowanie i utrwalenie tych wartości, utrzymanie pokoju, staje się więc priorytetem każdego państwa. Jego realizacja jest jednak uzależniona od szeregu

²⁵ *Słownik terminów...*, s. 14.

²⁶ R. Kuźniar, *Zagadnienia bezpieczeństwa narodowego w polityce Polski*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. nauk. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997.

²⁷ Identyfikowane jest ono z warunkami do trwania, przetrwania i rozwoju (progresywnej kontynuacji życia) Zob. J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa-Pruszków 1997, s. 181.

²⁸ W tak sformułowanej definicji jest co najmniej jedna wielka niewiadoma – jaką jest natura ludzka. Odpowiedź na to pytanie nurtuje uczonych od zarania dziejów myśli społecznej. Inaczej przedstawia ją Platon, Rousseau, Hobbes, czy przedstawiciele filozofii zorientowanej personalistycznie. Również psychologia dostarcza nam zróżnicowanego obrazu ludzkiej natury. Odmienne spojrzenia na naturę człowieka implikują całkowicie inne postrzeganie problemów bezpieczeństwa społecznego. Dla rozważań o bezpieczeństwie społecznym państwa demokratycznego szczególnie wartościowe wydają się być interpretacje natury człowieka i społeczeństwa prezentowane przez nauki o orientacji personalistycznej.

²⁹ Por. J. Turowski, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin 2000, s. 21–22.

uwarunkowań wewnętrznych, takich jak: potencjał militarny, ekonomiczny, demograficzny i zewnętrzny, oparty na istnieniu realnych i potencjalnych zagrożeń ze strony innych państw. Dlatego też ochrona tych wartości jest efektem kompromisu pomiędzy maksymalnymi oczekiwaniami w tej dziedzinie a możliwościami ich realizacji w praktyce³⁰.

Dotychczasowe analizy różnych aspektów bezpieczeństwa koncentrowały się przede wszystkim na zagrożeniach bezpieczeństwa, głównie bezpieczeństwa narodowego. Stan zagrożenia bezpieczeństwa narodowego to stan charakteryzujący się takim stopniem nasilenia negatywnych zjawisk społecznych, będących przedmiotem poznawczym, między innymi dyscyplin socjologicznych i psychologicznych, w wyniku którego zjawiska te stwarzają mniej lub bardziej bezpośrednio zagrożenie podstawowych, egzystencjalnych wartości i interesów narodu i państwa, stanowiących o ich tożsamości, suwerenności, integralności terytorialnej, zdolności obronnej oraz możliwości zaspokojenia potrzeb ludzi jako obywateli państwa i członków narodu³¹.

Reasumując należy podkreślić, że współczesne pojmowanie bezpieczeństwa ma charakter interdyscyplinarny i wieloaspektowy. Bezpieczny to wolny od zagrożeń – człowiek, grupa społeczna, naród, bezpieczne państwo, stan pokoju, gdzie

pokój jest dobrem właściwym ludzkim podmiotom, a więc darem natury intelektualnej i moralnej, owocem prawdy i cnoty. Jest on także wynikiem dynamizmu wolnej woli ludzkiej, kierującej się rozumem, ku dobru wspólnemu, które osiąga się w prawdzie, sprawiedliwości i miłości (Jan Paweł II, Orędzie, 1.I.1982 r.).

Bezpieczeństwo to świadomość wolności od niebezpieczeństw. Bezpieczny to aktywnie działający na rzecz eliminowania zagrożeń, odpowiadający na wyzwania. Bezpieczeństwo odnoszone do pojedynczego człowieka to podstawowa potrzeba, odczucie. W relacji do grupy społecznej czy państwa, to ponadto stan, proces, cel polityczny.

W przeszłości za podstawowy wyznacznik bezpieczeństwa państwa, uznawano gotowość do odparcia agresji zbrojnej. Od pewnego czasu w dyskusjach zaczęto identyfikować tę problematykę zarówno z ochroną fizycznego trwania, integralności terytorialnej i trwałości instytucji państwa, jak również z zapewnieniem swobód rozwojowych, takich jak nieskrępowany rozwój społeczno-gospodarczy i kulturalny, wzrost jakości życia, osiągnięcie dobrobytu. Bezpieczeństwo państwa zdominowane dotychczas przez czynniki zewnętrzne, w coraz większym stopniu staje się warunkowane procesami wewnętrznymi. Ma to ścisły związek z narastającymi procesami demokratyzacji struktur społecznych, ponieważ rośnie ranga wartości bliskich człowiekowi. W państwach demokratycznych pojawiło się pojęcie alternatywnego bezpieczeństwa, które w większym stopniu odpowiada wyobrażeniom społecznym. Społeczeństwo w „bezpiecznej Europie” czuje się bowiem bardziej zagrożone, na przykład z powodów ekonomicznych, niż militarnych. Zgodnie z tym nowym spojrzeniem działalność państwa nie powinna ograniczać się do zapewnienia

³⁰ M. Cieślarczyk, *Elementy socjologii bezpieczeństwa...*, s. 148.

³¹ Zob.: K. Kiciński, *Bezpieczeństwo psychospołeczne*, [w:] *Materiały z konferencji naukowej AON*, Warszawa 1993, s. 71.

bezpieczeństwa militarnego, ale winna być realizowana na maksymalnie wielu poziomach i brać pod uwagę takie wartości, jak: pokój społeczny, sprawiedliwość, równowagę ekologiczną, dobro wspólne.

W demokratycznych strukturach społecznych, bezpieczeństwo państwa, określane coraz częściej jako bezpieczeństwo narodowe, ma swój wewnętrzny wymiar, wyrażający się w określonej kondycji społeczeństwa. Społeczeństwo demokratyczne, w którym władza ulega decentralacji, ma niezwykle duży wpływ na oblicze państwa. Decyzje na temat wielu ważnych aspektów życia ludzi zapadają w społecznościach lokalnych, siła demokratycznego państwa opiera się więc na walorach moralnych obywateli, ich skłonności do działań prospołecznych oraz uznaniu prymatu dobra wspólnego nad dążeniami indywidualnymi. To właśnie dobro wspólne – pokój – jest podstawowym czynnikiem łączącym obywateli w jedną społeczność. Formułująca się struktura społeczna staje się systemem sztywnych i nieprzenikliwych barier uniemożliwiających znacznej części społeczeństwa realizację swych pragnień. Bogactwo, władza i prestiż skoncentrowane na jednym biegunie hierarchii społecznej wykształcają obszary nędzy, podporządkowania i poniżenia na drugim biegunie. Taka struktura społeczna kumuluje w sobie określony potencjał kryzysowy przejawiający się w masowym niezadowoleniu z istniejącego porządku, poczuciu niesprawiedliwości, w próbach ucieczki od rzeczywistości do alternatywnych form życia społecznego, czy też decyzjach o emigracji. Pytanie o bezpieczeństwo państwa jest więc w dużym stopniu pytaniem o stan kultury obywatelskiej, która przejawia się w stosowanych metodach rozwiązywania spraw publicznych i ważnych kwestii społecznych oraz zaangażowaniem ludzi w sprawy, które toczą się wokół nich.

Nowe spojrzenie na problem bezpieczeństwa skłania do badania procesów społecznych pod kątem ich wpływu na trwałość struktury państwa, potencjalnych możliwości obronnych i szans rozwojowych narodu, jego przetrwania, jego pokoju, którego podstawę stanowi zarówno brak wojny i stosowania przemocy, jak też owocna współpraca, która sprzyja rozwojowi państwa i narodów oraz rozwijanie wartości międzynarodowych pożądanych przez zbiorowości państwowe.

Odnosząc się do ogólnych definicji bezpieczeństwem społecznym, w kontekście rozważań o bezpieczeństwie narodowym, można określić stan bezpieczeństwa społeczeństwa zapewniający nie tylko trwanie oraz przetrwanie narodu, ale również jego rozwój i pokój. Stan taki powinien wynikać z oddziaływań państwa, które zostało powołane do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, przejawiających się głównie w określonej polityce społecznej.

Bibliografia

- Balcerowicz B. red., *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2001.
- Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo*, Materiały z konferencji naukowej, Lublin 1998.
- Bieleń S., *Modele bezpieczeństwa narodowego w nauce brytyjskiej*, Warszawa 1983.
- Bobrow D.B., Haliżak E., Zięba R. red., *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997.

- Cieślarczyk M., *Elementy socjologii bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2004.
- Dobroczyński M., Stefanowicz J., *Polityka zagraniczna*, Warszawa 1984.
- Jakubczak R. red., *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Warszawa 2003.
- Kunikowski J. red., *Przygotowanie obronne społeczeństwa*, Warszawa 2001.
- Leksykon pokoju*, Warszawa 1987.
- Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków – Antologia*, Warszawa 1986.
- Rosa R., *Filozofia i edukacja do bezpieczeństwa*, Siedlce 1998.
- Słownik podstawowych terminów dotyczących bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 1994.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, „Studia i Materiały” nr 40, Warszawa 1996.
- Stankiewicz W., *Bezpieczeństwo narodowe a walki niebrojne*, Warszawa 1991.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
- Stefanowicz J., *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa 1984.
- Świniarski J., *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego – próbą kompleksowego ujęcia wyzwań współczesności*, Materiały z konferencji naukowej AON, Warszawa 1993.
- Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa-Pruszków 1997.
- Turowski J., *Socjologia, Małe struktury społeczne*, Lublin 2000.
- Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1989.

Security and peace in the contemporary thought of the humanities

Abstract

The contemporary view on security has an interdisciplinary and multifaceted nature. The notion of security means being free from threats – human being, social group, nation, safe state, peace, where *peace is a value characteristic of human beings so it is a gift of intellectual and moral nature, it is a fruit of the truth and virtue. It is also the result of dynamics of free human will which is governed by reason and dedicated to common good which is achieved through the truth, justice and love* (John Paul II's address on January 1st, 1982).

Security is an awareness of being free from dangers. A free person acts actively to eliminate threats and responds to appearing challenges. Security concerning an individual person is a fundamental need and impression while in relation to the social group or a country it is also a state, a process and a political goal.

Security as it is perceived nowadays is identified with physical protection of existence, territorial integrity and the permanence of the institutions of the state as well as ensuring the freedom of development such as unrestrained social, economic and cultural growth, a rise in the standard of living and attaining prosperity. National security is determined by internal processes which are strictly connected with the democratic structure of the society which is in turn related to the greater significance of the values essential for human beings.

The actions of the state to guarantee public safety should not be limited to the military sphere but should be carried out on as many levels as possible and take into account values such as social peace, justice, ecological balance, common interest.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, pokój, zagrożenia, demokracja, społeczeństwo

Keywords: security, peace, threats, democracy, society

Agnieszka Araucz-Boruc

adiunkt w Zakładzie Edukacji dla Bezpieczeństwa Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Stopień doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie uzyskała w 2013 roku po obronie rozprawy nt. „Przysposobienie obronne młodzieży w Polsce w latach 1945–1989”. Jest autorem artykułów naukowych i popularno-naukowych z zakresu bezpieczeństwa społecznego, wychowania obywatelskiego i patriotycznego oraz edukacji dla bezpieczeństwa.